

O'ZBEK ADABIYOTIDA AYOL OBRAZI: TARIXIY VA ZAMONAVIY TALQINLAR

Jumamuratova Ruxshona

Nukus davlat pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15803635>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida ayol obrazining tarixiy shakllanishi, jamiyatdagi o'zgarishlarga qarab o'zgarib borgan badiiy talqinlari tahlil qilinadi. Xususan, Abdulla Qodiriy asarlarida ifodalangan jadid davri ayoli, Asqar Mahkam kabi zamonaviy adiblardagi faol ayol timsoli, O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asaridagi Qora Amma va Robiya kabi realistik qahramonlar, shuningdek, Abdulla Oripovning "Onajon" va "Ayol" she'rlarida tasvirlangan ona va matonatli ayol obrazlari asosida poetik tahlil beriladi. Maqolada adabiyotda ayol timsolining estetik, ma'naviy va ijtimoiy ifodasi keng yoritiladi.

Kalit so'zlar: Ayol obrazi, badiiy tahlil, ma'naviy qadriyat, poetik ifoda, ijtimoiy tipaj, adabiy talqin, matonat, estetik yondashuv.

O'zbek adabiyotida ayol obrazining tasviri tarixan turli bosqichlardan o'tgan. U dastlab me'moriy-madaniy qadriyatlar, milliy oila an'analari, jamiyatdagi erkaklar bilan munosabat kontekstida ko'proq uyatchan, sokin va sabrli obrazda ko'rsatilgan bo'lsa, keyinchalik uning ijtimoiy faolligi, intellektual kuchi va ichki drammatizmi badiiy adabiyotda chuqurroq aks ettirilgan. Bu obraz orqali yozuvchi yoki shoir o'z jamiyatidagi ijtimoiy voqeliklarni, ma'naviy qadriyatlarni, hatto siyosiy muammolarni ham obrazli ifodalagan. Jadid adabiyotida ayol obrazlari, asosan, zulm qurboni sifatida, sovet davrida esa faollik timsoli sifatida tasvirlangan bo'lsa, mustaqillik davri adabiyotida bu obrazlar kuchli shaxs, sabrli ona, fidoyi yor sifatida keng ko'lamda yoritilmoqda.

Tarixiy davrlarda shakllangan ayol obrazlari faqat adabiylik bilan emas, balki jamiyatning ma'naviy holatini aks ettirishga xizmat qilgan. Shu sababli, o'zbek adabiyotida ayol obrazining yoritilishi – bu faqat estetik yoki individual ifoda emas, balki ijtimoiy-madaniy rivojlanish jarayonining ifodasidir. Ayol timsoli orqali millat ruhi, oilaviy qadriyatlar, sabr, mehr, fidoyilik, hayotga bo'lgan munosabat kabi ko'plab tushunchalar talqin etiladi.

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidagi Kumush obrazi o'zbek ayolining sadoqatli, mard, sabrli, ammo ayanchli taqdirini aks ettiradi. Kumush o'z sevgan kishisiga umrining oxirigacha sodiq qoladi. Bu orqali Qodiriy o'z davridagi ayollarning taqdirini ochib beradi. Kumush an'anaviy ayollik fazilatlarini o'zida mujassam etgan: iffatli, uyatchan, kamtar, ammo kuchli ichki olamga ega. Qodiriy Kumush obrazi orqali jamiyatdagi adolatsizlik va o'sha davrdagi urf-odatlarini ochib beradi. Shu orqali u o'z davrining ilg'or fikrlovchi adibi sifatida ayolga nisbatan e'tiborni oshirishga xizmat qiladi. Kumush – fojiali obraz, ammo ayolning irodasini, ichki go'zalligini ifodalovchi yuksak timsol.

Zamonaviy shoirlardan Asqar Mahkam ijodida ayol obrazi nafis, ilhom manbai bo'lgan timsoldir. Uning she'rlarida ayol nafaqat muhabbat timsoli, balki ichki olami boy, sabrli, ammo qaror qabul qila oladigan kuchli shaxs sifatida gavdalanadi. Bu obrazlar orqali zamonaviy ayolning jamiyatdagi o'rni yoritiladi. Ayniqsa, uning she'riy satrlarida ayol timsoli go'zallik va ilohiy qudrat bilan uyg'unlashtirilgan.

Bugungi o'zbek adabiyotida ayolning badiiy talqini tobora chuqurlashmoqda. Endilikda u faqatgina mehribon ona, sodiq yor sifatida emas, balki ijtimoiy faolligi, qarashlari, mustaqil

fikrlashi, jamiyatdagi ishtiroki bilan ham gavdalanmoqda. Asqar Mahkam bu o'zgarishni poetik timsollar bilan ifodalagan adiblardan biridir.

O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asari o'zbek prozasida ayol obrazini hayotiy realizm bilan berishga uringan eng chuqur badiiy asarlardan biridir. Bu asarda bir nechta ayol obrazi bor, ulardan Qora Amma va Robiya eng yorqinlaridandir.

Qora Amma – xalqona, dono, sabrli, hayotiy tajriba bilan to'la ayol. U nafaqat oila ustuni, balki butun mahalla, jamiyat ustunidir. Uning og'zidan chiqqan har bir so'z hayotiy, xalqona tafakkurga boy. Qora Amma obrazida O'tkir Hoshimov milliy onalik, mehr, sabr va donishmandlik fazilatlarini mujassamlashtirgan.

Robiya esa boshqa qiyofadagi ayol. U hayotda qiyinchilik ko'rgan, jabr ko'rgan, biroq bularni yuragiga yutib, sabr bilan yashayotgan, lekin ichki qarshilikni his etuvchi, hisli va murakkab obrazdir. Robiya oila uchun, farzand uchun kurashuvchi ayol sifatida gavdalanadi. U yurtidagi, jamiyatdagi adolatsizlikka befarq emas, biroq ayol sifatida buni ichida yutadi.

Bu ikki obraz orqali O'tkir Hoshimov ayol timsolining turli qirralarini ko'rsatadi: biri – xalq ruhi, hayot ustuni; ikkinchisi – jim, lekin sabrli, yutgan qalb. Ularning hayoti orqali yozuvchi o'z davrining ruhiyatini, odamlardagi ruhiy tanazzul va ichki mustahkamlik o'rtasidagi kurashni yoritadi.

Abdulla Oripovning "Onajon" va "Ayol" she'rlari o'zbek ayolining badiiy talqini, onalik buyukligini, sadoqat va fidoyilikni ulug'laydi. "Onajon" she'rida ona –ilohiy mehr, sabr, muqaddaslik timsoli sifatida kuylanadi. Ona yo'qotilganida inson qalbida qanday bo'shliq paydo bo'lishi, bu yo'qotish qanday qilib butun hayotni izdan chiqarishi poetik talqinda ifodalanadi.

"Onajon" she'rida ona obrazi sof va ulug' timsol sifatida kuylanadi. Shoir onasini yo'qotgan farzand sifatida u tuyg'ularni she'riyat tilida achchiq armon va yuksak muhabbat bilan ifodalaydi:

"Axir o'zing der eding-ku,
Silab o'ksuk boshimni:
— Endi senga bersin umr,
Senga bersin yoshimni."¹

Ona timsoli bu yerda nafaqat biologik ona, balki insoniyatga hayot baxsh etuvchi kuch sifatida talqin qilinadi. Bu she'rda ona yo'qotilgan mehr, vujudga qolgan bo'shliq va burch timsolidir.

Mirtojiyev M. Hozirgi o'zbek adabiy tili leksikologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2004. – B. 211.

"Ayol" she'rida esa muallif ayolning ijtimoiy va tarixiy fojiasi haqida yozadi. Urush yillarida beva qolgan, umrining yillarini sadoqat bilan o'tkazgan ayol obrazida xalqning fidoyiligi, tarixdagi jabrlar, ayolning ichki kuchi mujassam. Shoir ayolni sadoqat, matonat, ma'naviy go'zallik manbai sifatida talqin etadi.

Ushbu she'rlarda ayol timsoli nafaqat poetik ramz, balki falsafiy, axloqiy, ma'naviy tushuncha sifatida gavdalanadi. Ayol jamiyatga hayot baxsh etuvchi kuch, oriyat, sabr, sadoqat, ezgulik timsoli sifatida talqin etilgan.

¹ Oripov A. O'zbekiston, Vatanim manim. – Toshkent: Ziyo nashr, 2024. – B. 107.

“Ayol” she’rida esa shoir urushda eridan ajralgan, ammo umrining oxirigacha sadoqat bilan yashagan, yolg’izlikda ham oriyatini yo’qotmagan ayol obrazini yaratadi.

“Shu sodiq bevaga sajdalar qiling,

Shu sodiq bevaga aylang ehtirom.”²

O‘zbek adabiyotida ayol obrazining shakllanishi bir necha bosqichlarni bosib o‘tgan. Kumush, Qora Amma, Robiya, Abdulla Oripovning onasi yoki bevasining obrazlari orqali o‘zbek adabiyotida ayol – sabr, sadoqat, fidoyilik, donolik va kuch timsoli sifatida tasvirlangan. Bular orqali yozuvchi va shoirlar ayolning ijtimoiy hayotdagi o‘rnini, ruhiy dunyosini, ma’naviy olamining kengligini ifodalashgan. Har bir obraz o‘zbek ayolining tarixiy, madaniy va insoniy jihatlaridan birini ochib beradi. Bugungi adabiyotda bu obrazlar tobora boyimoqda, zamonaviy ayol kuchli shaxs, intellektual va murosasiz ayol sifatida ham tasvirlanmoqda.

Bugungi kunda adabiyot ayol timsolini faqat romantik timsolda emas, balki global muammolar kontekstida – migratsiya, ijtimoiy tengsizlik, gender roli, oilaviy muammolar doirasida ham yoritmoqda. Bu esa o‘zbek adabiyotining zamon bilan hamqadam rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1990.
2. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar, 1–2 jildlar. – Toshkent: Sharq, 2006.
3. Abdulla Oripov. O‘zbekiston, Vatanim manim. – Toshkent: Ziyo nashr, 2024.
4. O‘tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. – Toshkent: Yozuvchi, 2001.
5. Asqar Mahkam. Muhabbat risolasi. – Toshkent: Yozuvchi, 2008.

² Oripov A. O‘zbekiston, Vatanim manim. – Toshkent: Ziyo nashr, 2024. – B. 81.